

NASIREDDİN ŞAH DÖNEMİ OSMANLI- İRAN İLİŞKİLERİ VE KOTUR MESELESİ¹

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Caner TÜRK²
Duygu YİĞİT³

ÖZET

İran coğrafyası, Doğu Türkleri ile Batı Türkleri arasında köprü vazifesi görerek, batı yönündeki göç ve ticaret yollarının üzerinde bulunmaktadır. Uzun yıllar boyunca Türkler tarafından yönetilen İran'da, XVIII. yüzyıl sonlarından XX. yüzyılın ilk çeyreği dâhil olmak üzere, Kaçar Devleti hâkim olmuştur. Osmanlı-İran Devletleri arasında yaşanan huzursuzluklar, genel olarak bakıldığında Sünnilik-Şiilik mücadelesi olarak anlaşılmaktadır. Ancak yaşanan sorunların temelinde sadece mezhebi mücadele değil; aynı zamanda siyasal, sosyal, ekonomik, jeopolitik unsurlar da bulunmaktadır. İki taraf arasındaki sınır anlaşmazlığına dair ihtilafı gidermek için temsilciler 1852'de Zuhab bölgesinin ikiye ayrılmasına karar verdiler. Alınan karara göre doğu bölgesi İran'ın batı bölgesi de Osmanlı Devleti'nin olacaktı fakat aracı temsilcinin niyeti ise bu bölgenin İran'ın elinde kalmasıydı. Kotur Van eyaletine bağlı bir nahiyeye idi. Buranın Osmanlı toprağı olduğu pek çok delille sabit olduğu halde, İranlılar buralara müdahaleye başlamışlardı. Bu durum iki devlet arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Derviş Paşa iki devlet arasındaki sınırın belli olması için işaret koyduğunu, Kotur'un Osmanlı toprağı, halkının da Osmanlı teb'ası olmasıyla bu işin padişah emri ile yapıldığını; halkın İran teb'ası ve Kotur'un da İran toprağı olduğunu ispat ettikleri takdirde Kotur'u ayırabileceklerini söylemişti. Bundan sonra komisyonun çalışmalarına başlaması gerekiyordu.

Bu çalışmada Nasireddin Şah dönemi hakkında genel bilgiler verilerek, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-İran ilişkilerinde önemli bir mesele olmuş olan Kotur'un İran'a terki anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İran, Kotur, Nasireddin Şah

OTTOMAN-IRANIAN RELATIONS DURING NASUREDDIN SHAH ERA AND ISSUE OF KOTUR

ABSTRACT

Persian geography takes place in migration and trade route in westside by being bridge between East Turkishness and West Turkishness, in Iran, run by Turkish people in many years, Kaçar state ruled from end of eighteenth century to first quarter twenty century. Unrests between Ottoman and Iran is understood as conflict between sunni and shia. However, on the basis of living problem, there is not only denominational combat, but also political, social, economic, geopolitical factors. İntermadiators of disputes between two sides decided that Zuhab was split into two parts. According to decision, West side was belong to Ottoman, east side was belong to Iran. However, the decision makers wanted that all sides were belong to Iran. Kotur was an district of Van. Although this area was Ottoman territory according to many sources, Iran was interfering there. This situation caused a conflict between two state. Dervis Pasha said that Kotur was an Ottomon territory, people of Kotur was Ottoman vassal, the emperor wanted to this. In addition that if Iran could demonstrate that Kotur was an Iran territory, people in Kotur was persian, that territories could give to Iran. After that, intermadiators commision should start their work.

In this study, with giving general information about Nasireddin Shah era, in the second half of the nineteenth century as an important issue between Ottoman-Iranian relations; Kotur's abandonment to Iran will be explained.

Keywords: Ottoman, Iran, Kotur, Shah Nasireddin

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

² Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, icanerturk25@hotmail.com

³ Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, dygygt44@hotmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin doğu sınır komşusu olan İran ile ilişkileri her zaman dikkat çekici hususlar olmakla birlikte, iki devletin aynı dine mensup olmalarının oluşturduğu ortak nokta ve diğer özellikler, iki taraf münasebetlerinin en ayırt edici özelliklerin başında gelmektedir. Ancak bu din eksenli ortak nokta, Osmanlı ve İran'ı yaklaştıran bir unsur olmaktan ziyade, mezhebi yönden farklılıkları ve buna dayalı olarak siyasi ve sosyal çekişmeleri de içinde barındırması dolayısıyla, münasebetlerin sorunlu ve gerginliklerle dolu bir zeminde yaşanmasına da sebebiyet vermiştir. Hâlbuki Osmanlı-İran ilişkileri, XVI. asrın ilk yıllarında İran'da kurulan Safevi Devleti ile birlikte ciddi anlamda değişerek, birçok noktada sorunların yaşanmasına sebep olacak şekilde sonraki dönemlere yansımıştır. Bu süreç içinde çekişme konularının temelini oluşturan hususlara bakıldığında; iki tarafın çok önemseydiği belli başlı stratejik mevkiiler üzerinde yaşanan gerginliklerle, bu iki ülke arasındaki rekabete dayalı olaylardan kaynaklandığı açıkça belli olmaktadır.

Özellikle Bağdat havalisi Osmanlı ve İran için en fazla sıkıntı oluşturan yerlerin başında gelmekle birlikte, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki hudud boylarının yapısı ve buralardaki aşiretler gerçeği, sıkıntıların bir diğer yönünü oluşturmuştur. Bu sorunlar bir türlü çözümlenemeyen ve kimi zaman etkisini arttırarak devam eden olayların başında gelir.⁴ XIX. yüzyıla gelindiğinde iki devletin ilişkileri iyice gerginleşmişti, her iki devlette savaş hazırlıkları yaptıkları sırada Rusya ve İngiltere arabuluculuk çalışmalarına başlamışlardı. Uzun süren bir çalışma sonucunda Osmanlı İran arasında anlaşmazlık konusu olan hususların Erzurum'da tertiplenecek bir konferansta ele alınmasına karar verilmiştir. Rusya ve İngiltere devletleri tarafından görevlendirilen memurların gözetiminde yapılan görüşmelerde meselelerin tümü görüşülüp karara bağlandı ve sınırların oluşturulacak bir komisyon tarafından tespit edilmesi maddesini içeren bir anlaşma imzalandı.⁵

I. NASIREDDİN ŞAH DÖNEMİ (1848-1896)

Muhammed Şah'ın 1848 yılında ölmesinden sonra henüz on altı yaşında olup, Tebriz'de Mirza Taki Han'ın elinde yetişmiş olan Nasıreddin Mirza Tahran'a gelerek tahta oturdu. Tahta geçmesinden önemli rol oynayan Mirza Taki Han ise Emir-i Kebir unvanıyla sadrazamlığa getirildi.⁶ Nasıreddin Şah devlet idaresinde tecrübe kazandıktan sonra ülke idaresinin aksayan yönlerini ıslah etmeye çalışmıştır. İran da artan İngiliz ve Rus nüfuzu şahın sağlıklı bir şekilde ıslahat yapmasını engellemiş, iki devletin etkisinde kalarak verdiği

⁴ Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı –İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2009, s.14.

⁵ Fehminaz Çabuk, *II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı – İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2013, s.31-33.

⁶ Yılmaz Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 2004, s.177-178.

imtiyazlar ekonomik siyasi buhranlara sebep olmuştur.⁷ Devlet idaresinde gün geçtikçe tecrübe kazanan Nasıreddin Şah, ülke idaresindeki aksayan yönleri ıslah etmeye çalışmıştı. Öte yandan kararsız ve istibdadı bir siyaset izlemiş ve etrafındakilerin fikirlerine itibar etmemiştir. Buldukları mevkileri kaybetmek istemeyen ve o sırada birbirleriyle mücadele halinde olan saray görevlileri, dalkavukluğu tercih etmişlerdir. Fakat yapılacak ıslahatların mesuliyetini taşımak istemeyen görev sahipleri, Şah'ın her şeyin en iyisini yapacağını telkin ederek onun hata yapmasına sebep olmuşlardır.

Saraydaki ruhani sınıf ile olan yakın ilişkisi, sadrazam ve diğer devlet görevlilerinin bu sınıf aleyhine, ülke idaresinde etkili olmamaları için çaba sarf etmelerine sebep olmuştur. Şahtan yana görünen ruhani sınıf, batı kökenli ıslahatlara sıcak bakmıyor ve bu ıslahatları, sömürgecilerin İslam'a taarruzu şeklinde algılıyorlardı. Bundan dolayı ruhani sınıf sık sık devlet işlerine müdahaleyle nasb ve azillerde etkili olmuşlardır. Bazen de faydalı uygulamalara sebep olarak; Şah'ın yabancılara vermiş olduğu imtiyazların lağv edilmesi ve milli kaynakların yabancılara tekeline girmesini önleme gibi ülke bağımsızlığının elde tutulmasını sağlamışlardır.⁸

II. KOTUR MESELESİ

1847 Erzurum Anlaşması gereği iki devlet aralarındaki ihtilafli yerlerin görüşülmesi için komisyonların kurulmasına karar verilmişti. Bu dönemde İran'da Nasıreddin Şah henüz tahta oturmuştu ve devlette idari bir boşluk vardı, bu boşluktan yararlanmak isteyen bazı gurupların ayaklanmaları mevcuttu. Muhammere'deki komisyon toplanmadan Sâlâr İsyanı'nın çıkması üzerine, Osmanlı Devleti bu isyanı bastırmak amacıyla Kotur'u işgal etmişti.⁹ İran da bu tarihten itibaren Kotur'u ihtilafli yerlerden farklı bir konuma koyarak Osmanlı Devleti'nin burayı haksız yere işgal ettiğini ve Kotur'un eski durumuna dönmesi gerektiğini her ortamda sürekli dile getirmekle¹⁰ kalmayıp bu konuda aracı devletlere Kotur hakkında mektuplar da yazarak konunun gündemde kalmasını sağlamıştır.

Bu arada hudut komisyonlarındaki görüşmeler de devam etmiştir. Rusya ve İngiltere de bu konuda İran'ın haklı olduğunu düşünmekle birlikte, konunun İstanbul'da görüşülmesini istediklerinden Kotur meselesi harita çiziminden sonraya bırakıldı. Yalnız ufak bir sorun vardı, İran'ın bu harita çizimini kabul etmesini, Kotur'un İran'a iadesi şartına bağlamış olmasıydı. İran Sadrazamı Mirza Ağa Nuri Han 23 Mayıs 1853'te Erzurum Anlaşması'nın 3. maddesine göre, Kotur'un ihtilafli yerlerden olmadığı, eğer o şekilde görülecek olursa

⁷ Coşkun Tüfekçi, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896) Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2012, s.50-51.

⁸ Karadeniz, 2004, s.177-178.

⁹ Melike Sarıkcıoğlu, *Osmanlı İran Hudud Sorunları (1847-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013 s.129-132. İbrahim Aykun, *Erzurum Konferansı ve Osmanlı-İran Hudut Anlaşması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995, s.247-248, İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, c. III/2, Ankara 1988, s.248-250.

¹⁰ Muhammed Rıza Nasırı, *Nasıreddin Şah Zamanında Osmanlı İran Münasebetleri 1848- 1897* (Bastrılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1977, s.47-48.

Süleymaniye'nin de ihtilafli yerlerden sayılması gerektiğini vurgulayarak, Osmanlı Devleti'nin haksız yere Kotur ve çevresine askeri kışlalar ve kuleler yaptığını dile getirdi.

Aracı devletlerin de bu bölgelerde tahkikat yapıp, bölgenin İran Devleti'ne ait olduğunu görmüş oldukları halde sorunun çözümünü harita çiziminden sonraya bırakmalarını şaşırtdıklarını ifade ederek eğer Kotur Osmanlı Devleti'nde kalırsa, İran büyüklerinin bu anlaşmaya imza atmayacaklarını aracı devletlere açıkladı.

Osmanlı Devleti ise, Kotur'u İran'a bırakmayı düşünmüyordu. Çünkü burası askeri yönden stratejik bir bölgeydi ve bölgeye bağlı ovalarda aşiretleri bulunuyordu. Derviş Paşa bu bölgenin Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu karşı tarafa çeşitli deliller sunarak ispat etmeye çalıştı. İlk delil olarak 1823'de Kotur kasabasının tamirat masraflarının Van Kürt Hanları tarafından ödendiğini, Kotor'un 1828'de Erzurum Valisi Salih Paşa'nın ve Van Muhafızı İshak Paşa'nın yazdıklarından Van'a bağlı bir yer olduğu ortaya konuldu. İkinci delil, Astaran köyünün 65 sene önce Abdurrahman adlı birisine kiraya verildiği, Kotur'un 1790/1-1824/5 tarihleri arasında Mahmudî Hanlarından Musa Bey'in hakimiyetinde olduğu,¹¹ Kelt, Ziyri, Kukort köylerinin Musa Bey tarafından İran teb'ası olan Mehmet ve Yusuf efendilere kiraya verildiği, bunların dışında da 7 köyün daha İran'a kiraya verildiği, bu kiracılardan birinin de Hoy hakiminin vekili İbrahim Han'ın olduğudur. Derviş Paşa'ya göre 1824/5'de İranlılar Hoy'a, Musa Bey tarafından davet edilmiş ve öldürdükten sonra da Musa Bey'den Kotur'u satın aldıklarını söyleyerek Kotur ve ona bağlı 17 köyü zapt etmiş olduklarıdır.

İran tarafının Derviş Paşa'nın bu iddialarına karşı, IV. Murat zamanından 1847 Erzurum Anlaşması'na kadar Kotur'un Osmanlı Devleti'ne ait olduğuna dair karşı taraftan İran Devleti'ne hiçbir belge verilmediği, hatta IV. Murat'ın Kotur kalesinin 1639'da yıkılmasını teklif etmesinin bu bölgenin İran Devleti'ne ait olduğunu göstermekte olduğudur.¹² İran Kotur sorunun çözümünü direk kendisinin çözmeye gücünün yetmeyeceğini bildiği için, sürekli bu konuyla ilgili görüşmelerde, elini güçlendirmek için İngiltere ve Rusya'yı konuya dahil ederek Osmanlı Devleti'nin üzerinde baskı oluşturmaya çalışmıştır. İki devlet arasında bu konuyla ilgili mesele sürüp gitmiştir. İran 1861'de İngiltere'ye başvurarak bu konuyla ilgili olarak adil bir paylaşım istediklerini bildirmiştir. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nden Kotur bölgesindeki iddiasından vazgeçmesini istiyordu.

Osmanlı Devleti'nin Kotur konusundaki düşüncesi ise, Kotur ile ilgili belirli bir anlaşmanın ortada olmamasına rağmen, niçin bu konuda ortada ihtilaf olduğunu anlamadıklarıdır. Osmanlı Devleti o bölgeye memur gönderirken İran'dan da memur göndermesini istedikleri halde İran'ın göndermediği; şu andaki belgelere ve delillere göre Kotur'un Osmanlı Devleti'nin hakkı olduğu, bu konuyla ilgili olarak İstanbul'da toplanacak komisyonda da hakkını savunmaya devam edeceğini İngiltere'ye belirtmiştir. Kotur ile ilgili olarak Muhammere ve Zuhâb komisyonlarında netice alınmadığı gibi, İstanbul Komisyonu'ndan da 5 Eylül 1875'de sonuç alınmadan dağılmıştır. Fakat İran Kotur meselesinin peşini bırakmamıştır. Osmanlı-Rusya arasında 1877-78 meydana gelen savaş sonucunda Osmanlı büyük bir yenilgiye uğrayarak 3 Mart 1878 de Ayestefanos Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı.¹³

¹¹ M.R. Nasiri, s. 49.

¹² Sarıkçıoğlu, 2013, s.130.

¹³ Sarıkçıoğlu, 2013, s.129-131, Fahir, Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, 3.baskı, Ankara 2003, s:516-523.

Bu anlaşmanın şartlarını çok ağır olmasından dolayı Avrupa devletlerinin de katıldığı Berlin Kongresi düzenlenmiş; bu kongrede İran, Avrupa Devletlerinin himayesi altında anlaşmanın 60. maddesine dayanarak Kotur'u Osmanlı Devleti'nden aldı.¹⁴ Ayestefones Anlaşması'nda Kars, Ardahan, Batum sancakları, Beyazıt çevresi ve Eleşkirt ovası Ruslara bırakılıyordu. İngiltere buna karşı çıkararak Beyazıt şehri ve Eleşkirt ovasının Osmanlı Devleti'nde kalmasını istedi. Rusya Kotur'un İran Devleti'ne bırakılması şartıyla, Beyazıt ve Eleşkirt'i Osmanlı Devleti'ne bırakmaya razı oldu.¹⁵

III. REJİ VAK'ASI VE NASIREDDİN ŞAH'IN KATLI (1895)

Nasıreddin Şah, Avrupa seferine çıkmadan önce Osmanlı Devleti ile ilişkileri düzeltilmesi için 1868'de Mirza Hüseyin Han'ı elçilik göreviyle İstanbul'a göndermiş, Babıali ile on yıl çalışan elçi, şahın Avrupa dönüşünde önce adliye ve savaş bakanı, daha sonra da "Sipahsalar" lakabıyla sadrazam olmuştur. Sadrazam, Hazar Denizi'nden Basra Körfezi'ne gidecek demiryolu hattı tesisi, şehir tramvaylarının yapımı, gümrük idareleri, petrol, demir, kömür gibi madenlerin işletilmesi hakkının yetmiş yıllık için Baron Juluis Reuter'e verilmesini sağlamıştır. Nasıreddin Şah, 1873'teki Avrupa seyahati sırasında Londra'ya uğrayarak Kraliçe ve Başbakan Gladstone ile görüşmüş, Reuter'e verilen imtiyazlardan dolayı Rusya'nın İran'a cephe alacağını söyleyerek himaye istemiştir. İngiltere'den istediği desteği alamayan şah, Reuter'in kendisini ziyaret teklifini reddederek imtiyazları lağv edeceği işaretini vermiştir. Devlet adamları ve halk tarafından dile getirilen ve Ruslarca desteklenen tepkiler sonucu imtiyazlar kaldırılmıştır.¹⁶

Nasıreddin Şah'ın Avrupa seyahati sırasında Londra'da elçi olarak Malkum Han İngilizlere imtiyazlar verilmesi hususunda şahı teşvik etmiştir. Şahın bu dönemde gerek Malkum Han ve gerekse de sadrazamın teşvikiyle İngilizlere verdiği önemli imtiyaz 1890'da İngiliz sermayedar Talbot'a İran'daki tütün inhisarının elli yıllığına verilmesi olmuştur. İran kaynaklarında "**Reji İmtiyazı**" ve "**Tönbeki**" adı verilmiştir. 1890'da elli yıllığına İran'ın bütün tütünlerinin üretim ve işlenmesini alan Talbut karşılığında sadece yılda İran'a 15. 000 İngiliz lirası ödeme yapmayı taahhüt etmiştir. Nasıreddin Şah'a karşı isyan eden halk saraya yürüyerek İngiliz tüccar ve sermayedarlara verilmiş olan imtiyazların kaldırılmasını istemiştir.

İmtiyazı alan Talbut, anlaşma maddeleri arasına sıkıştırdığı bir madde ile anlaşmanın iptali halinde havadan para kazanmayı garantilemiştir. Şah, tek çıkar yol olarak 1892'de güneydeki limanların gümrük gelirlerini teminat göstererek İngiliz bankası olan Bank-ı Şahinşahi'den borç alarak Talbut'a ödeme yapmıştır. Talbut, para kazandığı gibi devleti bir kez daha İngiliz bankasına borçlandırmıştır.

İngiliz sermayedarlar imtiyazın iptal edilmesini hazmedememiş, Londra'da çıkan "**Kanun**" gazetesi aracılığıyla Nasıreddin Şah ve Sadrazam Mirza Ali Asgar Han aleyhine yazılar yayınlamışlardır. Kalküta baskınında çıkan nüshalar gizlice İran'a getirilerek halkın rejime karşı kışkırtılması süreci başlatılmıştır. Şah her ne kadar bu neşriyatın ülkeye girişini

¹⁴ Karadeniz, 2012, s.371-379.

¹⁵ Sarıkçıoğlu, 2013, s.131-132, Armaoğlu, 2003 s: 516-523

¹⁶ Karadeniz, 2006, s.238-240.

yasaklamış ve yükselen sesleri kısımaya çalışmışsa da halkın tepkisini kıramamış ve 1895'te Nasıreddin Şah öldürülmüştür.¹⁷

SONUÇ

1848'de Muhammed Şah'ın ölümünden sonra tahta oturan Nasıreddin Şah, İran'ın siyasi ve iktisadi olarak yabancı nüfuzuna iyice girmesini, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının pervasızca yabancı tüccar ve sermayedarlara imtiyaz olarak verilmesine ve bunun sonucu olarak rejimin temellerinin değişmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Osmanlı devletiyle olan Kotur meselesi sınır komisyonlarında ele alınmışsa da iki devletin kendi iddialarında ısrar etmeleri sonucu kesin bir neticeye ulaşmamıştır. Şah döneminde iki devlet arasında hudut meseleleri, komisyonlarla çözüme kavuşturulmak istenmiş fakat; Berlin antlaşmasıyla Kotur'un İran'a verilmesi beklenen çözümü zorlaştırmıştır.

XIX. asrın ikinci yarısı boyunca yaşanan Osmanlı-İran ilişkilerinde göz önünde tutulması gereken bir diğer önemli husus da, batılı devletlerin bu iki ülke üzerindeki etkinlikleri ve ortaya koydukları projelerdir. Zaten Rusya, Osmanlı ve İran'a komşu olmasıyla beraber başından beri işin içinde olmuş ve kendi menfaatleri noktasında hareket etmiştir.

Ancak Avrupa'da meydana gelen hızlı gelişmeler ve güç dengelerinin bir rekabet içinde bulunmasıyla, birçok şey değişiyor buna bağlı olarak da İngiltere ve Fransa bu coğrafyadaki gelişmelere dâhil olmuşlardır. İngiltere ve Rusya kendi çıkarları gereği, Osmanlı-İran hudut meselesini sürekli çözümsüz tutma çabaları içinde olmayıp da, iki devleti kendi hallerine bıraksalardı sorun en baştan çözülebilirdi. Şayet iki devlet en kısa sürede sınır sorununu çözmeyi başarmış olsaydı, her iki devlet de büyük kazanımlar sağlayabilirdi. Şayet Osmanlı-İran ortak düşman olan Rusya'ya karşı ortaklaşa tavır alıp, güç birliği yapmayı başarabilselerdi Rusya'ya bu kadar boyun eğmek zorunda kalmazlardı. Ama tam tersi olmuş, Rusya iki devlet arasındaki sorunları birbirlerine karşı kullanarak, kendi ortak düşmanının ittifakını engellemiştir. Onlarla ayrı ayrı savaşarak büyük toprak kazanımları ve haklar elde etmiştir. İki devlet arasındaki sınır kesin çizilemediği için, iki devlet arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanan sınır aşiretleri, bölgede istedikleri gibi davranma özgürlüğüne kavuşmuşlardır.

İngiltere'nin, Hindistan sömürgesi dolayısıyla buralarla olan yakın ilişkisi, Fransa'da Napolyon ile başlayan değişim ve dünya hâkimiyeti kurma anlayışıyla farklı bir hız kazanmıştır. Bahsi geçen bu üç devlet kendi menfaatleri ve ileriye yönelik projeleri kapsamında ciddi anlamda politikalar belirlemeye başlamışlardır. Osmanlı ve İran'ın aciz halleri ve birbirleriyle olan çekişmeleri batılı devletlerin niyetlerini gerçekleştirmeye iyi birer fırsat sunmuştur. Nasıreddin Şah'ın 1872 imtiyazlarından daha ağır olan ve hemen hemen İran'ın bütün yeraltı kaynaklarını ihtiva eden 1895 imtiyazlarını Yahudi asıllı Baron Julius Reuter'e vermesi, devletin sadece ekonomik yapısını değil sosyal bünyesini etkilemiş, halk büyük bir tepki göstererek rejimin temelleri sarsılmaya başlamıştır. Şah'a karşı oluşan tepkinin sınırları sadece İran ile sınırlı kalmamış, Avrupa devletleri nezdinde de büyük yankı bulmuştur.

¹⁷ Karadeniz, 2006, s.238-240.

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, 3.baskı, Ankara 2003.

AYKUN, İbrahim, *Erzurum Konferansı ve Osmanlı-İran Hudut Anlaşması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995.

ÇABUK, Fehminaz, *II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı – İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2013.

KARADENİZ, Yılmaz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 2004.

NASIRI, Muhammed Rıza, *Nasireddin Şah Zamanında Osmanlı İran Münasebetleri 1848- 1897* (Bastırılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1977.

SARIKÇIOĞLU, Melike, *Osmanlı İran Hudud Sorunları (1847-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

TÜFEKÇİ, Coşkun, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896) Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2012.

ULUERLER, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı –İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2009.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, c. III/2, Ankara 1988.